

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕОНІМІВ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ В. КОЖЕЛЯНКА „ДЕФІЛЯДНОГО” ЦИКЛУ)

Марта Максим'юк. Функціонування теонімів у постмодерністському тексті (на матеріалі романів В. Кожелянка „дефілядного” циклу).

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування релігійної лексики, зокрема теонімів у постмодерністському тексті (на матеріалі романів В. Кожелянка „дефілядного” циклу), з'ясовано специфіку їх використання у контексті „альтернативної історії” письменника.

Ключові слова: теонім, постмодерністський текст, функціонування онімів, „альтернативна історія”.

Марта Максимюк. Функционирование теонимов в постмодерном тексте (на материале романов В. Кожелянко „дефилядного” цикла).

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования религиозной лексики, в частности теонимов в постмодернистском тексте (на материале романов В. Кожелянко „дефилядного” цикла), выяснена специфика их использования в контексте „альтернативной истории” писателя.

Ключевые слова: теоним, постмодерный текст, функционирование онимов, „альтернативная история”.

Marta Maksymyuk. Functioning of the teonims in the post-modern text (by the novels of V. Kozhelianko).

The article is devoted to the studying of features of functioning of religious lexicon, particularly the teonims in the postmodern text (based on novels V. Kozhelianko „defilyada's” cycle), clarified the specifics of their use in the context of „alternative history” writer.

Key words: religious lexicon, teonim, post-modern text, functioning of the onims, „alternative history”.

Сучасна українська проза – багате джерело для досліджень специфіки функціонування пропріальної лексики в українській мові на сучасному етапі. Відзначимо, що відбувається постійне розширення зацікавлень науковців, зокрема, про це свідчить хоча б той факт, що на XV ономастичній конференції (2013) було представлено чимало досліджень, присвячених вивченню онімів у художніх творах наших сучасників. Зокрема, В. Рогозіна аналізувала пропріальну лексику романів Ю. Андруховича у контексті часу, Т. Ліщук – специфіку топонімів у романах цього ж письменника, В. Буда – власні назви як засіб творення онімів у романі Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”, О. Сколозdra-Шепітко – літературно-художню онімію творів О. Забужко [1]. Цілком очевидно, що сучасна українська література, об'ємна і різнопланова, не може залишатися поза увагою науковців. Одначе, у поле зору вчених потрапила все ще невелика частка художніх творів багатьох українських письменників сучасності, або потрапляє у поле сучасних ономастичних досліджень принагідно. Це стосується і творчості визначного письменника В. Кожелянка, який є одним із найскравіших представників української постмодерної літератури, творцем жанру „альтернативна історія”. Дослідження ономастикону його творів сприятиме глибшому розумінню як ономастичності В. Кожелянка, так і постмодернізму загалом.

В. Кожелянко – автор „нашумілої „Дефіляди в Москві” та її продовжень”, зазначає І. Островський. „Українські війська, перемигши у Другій світовій, впевненою ходою крокують по Красній площі, запопадливі московити вчать мову переможців...” [9], – так коментує критик роман В. Кожелянка. Письменник „грається” з реальними подіями, переставляючи місцями нації, персоналії, тих, хто зі щитом, з тими, хто на щиті. Він провокує свідомість, збагачуючи її імунітетом переосмислення. Роман „Конотоп”, за визначенням спеціалізованого видання „Книжник-Ревю”, є „блискучою пародією на сучасну медіа-проституцію”. Автор зображує одне з Янусових облич сучасної журналістики. Він оригінально трактує роль держави, еліти, правоохоронних органів [9].

Романи В. Кожелянка стали „однією з перших вдаливих спроб створення українського фентезі з присмаком „віртуального реваншу” за поразки українства в реальній дійсності. Усі його романи – суть один метароман про „віртуальну українську Імперію”, конотований народними казками, мілітарними фантазіями антиросійської спрямованості та науково-популярними розвідками про Атлантиду” [9]. У його романах фіксуємо велику кількість онімів різних класів, серед яких як узяті автором з реальної онімії, так і створені ним самим. Однак, навіть беручи власні назви з реальної

ономастики, В. Кожелянко вводить їх у різні, часом несподівані контексти, у зв'язку з цим оніми набувають додаткових конотацій, і навіть знайомі, наприклад, з історії, власні назви читач починає сприймати по-новому.

Як зауважує З. Шевчук, „сучасні українські письменники розглядають можливі варіанти вітчизняної історії, аби відчутти потенціал нації, а також сприймають історію як ігровий простір, що виявляється в умовності запропонованих ними альтернатив. У творах порівнюють різні альтернативні сценарії між собою, а також із дійсністю, що є спробою вписати змодельовану історію у відносно реальний текстуально-історичний контекст” [13, с. 13]. У сучасній українській літературі, зазначає А. Аністратенко, „більшою чи меншою „альтернативністю” вирізняються твори Юрія Андруховича, Олександра Іранця, Володимира Даниленка та Юрія Щербака. Єдиний автор, якого одностайно літературознавці зачинили в ніші з айконкою „AI”, – Василь Кожелянко (1957–2008) із його найвідомішим романом „Дефіляда в Москві” [2, с. 134]. Отже, за визначеннями різних критиків, романи В. Кожелянка – це „історична фантастика”, квазіісторичне фентезі, „альтернативна історія”. За словами самого автора, жанр роману „Дефіляда в Москві” (та інших романів „дефілядного” циклу) можна визначити як „історія якби...” [5, с. 89].

Щоправда, деякі критики обґрунтовують належність його романів до інших жанрів. Так, К. Родик у статті „Криптограма анекдоту” пише: „цього „альтернативного історика” підозріло мало цікавить історія як така. Минулі події для В. Кожелянка – лише символи, і аж ніяк не факти, які „класичний” представник цього жанру розглядає як джерело альтернатив. Якщо порівняємо романи чернівчанина з дуже подібними творами, наприклад, москвича Дмитра Бикова („Оправданіє”, „Евакуація”), то з подивом побачимо, що історія для В. Кожелянка – і реальна, і альтернативна – є лише дешевою маскарадною маскою, котра не так приховує, як увиразнює її носія. І цей „загадковий” феномен – „безальтернативна очевидність” українського буття нині і прісно” [179]. К. Родик приходить до висновку, що „найточніше означення наскрізного Кожелянкового жанру: історія-анекдот” [11].

Щодо такого визначення В. Кожелянко в одному інтерв'ю зазначив: „По формі мої твори можуть набувати анекдотичного характеру. Але ж будь-який політичний анекдот відображає певні соціально-політичні реалії абсолютно серйозно. В основі завжди лежить проблема, котра гостро стоїть перед суспільством” [9].

Усе ж загальноприйнятою у літературно-критичних колах щодо романів В. Кожелянка стала дефініція „альтернативна історія”. Письменника вважають творцем жанру „альтернативна історія” в сучасній українській літературі.

Як зазначала А. Вегеш, літературно-художній антропонімікон прози сучасних письменників-постмодерністів „позначений індивідуальною творчістю митців, виступає своєрідною проекцією реальних імен, яка пройшла через призму авторської творчості. Автори вмільо поєднують в літературнохудожній антропонімії дотепність, скепсис, гірку іронію, задерикуватість і мудрість” [4, с. 76].

Відзначимо, що в сучасному творі, особливо в постмодерністському, всі класи власних назв, а не тільки антропоніми, стають важливими елементами текстотворення, допомагають авторові передавати своє бачення описуваного, а читачеві – краще зрозуміти авторський задум.

Онімний простір романів В. Кожелянка представлений великою кількістю пропріальних одиниць різних розрядів. У статті звернемо увагу на особливості функціонування теонімів у романах „дефілядного” циклу письменника („Дефіляда в Москві”, „Конотоп”, „Людинець пана Бога”).

Теоніми (власна назва Бога, божества в будь-якій релігії, міфології, пантеоні [12, с. 170]) представлені в досліджуваних романах власними назвами, які належать переважно до християнського пантеону, це такі оніми, як *Бог, Господь, Господь Бог, Ісус Христос, Найвищий*, та низкою міфонімів, які в контексті роману („Дефіляда в Москві”) стають теонімами (чи міфотеонімами).

У романах В. Кожелянка часто трапляються стійкі вирази з опорними лексемами *Бог, Божий, Господь (слава Богу, рік Божий, правда Божа, кара Господня, церква Божа, року Божого, у світі Божому, воля Божа, з ласки Божої, сотворіння Господне, віра Христова, їй-Богу* та ін.).

Значна частина названих виразів кваліфікується вченими, зокрема Т. Космедою, як вигуки, мотивовані почуттям релігійності, що „виражають, як правило, позитивні емоції” [8, с. 86] або як вигукові фразеологізми, що мають первинно етикетний статус [3, с. 219].

Теоніми *Бог, Господь Бог, Христос* у романі „Дефіляда в Москві” використані В. Кожелянком у мовленні персонажів. Зокрема, у розділі II „Трохи не за Святим Письмом” у

розмові головного героя роману Дмитра Левицького з батьком Теофілом Левицьким фіксуємо вживання теоніма *Бог* у конструкціях *побоявся би Бога*, *Божі символи*, а також власні назви на позначення сил, протилежних Богові – *Люцифер*, *Один*, *Князь світу цього* (*-Побоявся би Бога*. *Але ж він не вірить у Нього, він вірить в Одина, іншими словами – в Князя світу цього. Не вірю я, Митре, що тут обійшлося без руки Люцифера. ... – Тату, а в комуністів що – Божі символи?* [5, с. 14–15]).

Теонім *Господь* використано у конструкції *кара Господня*, вживання якої у тексті роману передає живе народне мовлення (розділ XI „Епістолярно”: „Люди кажуть так: „*За румунів було дуже тяжко, а що нам принесли ці більшовики за той чорний рік, то це кара Господня*“ [5, с. 61]). Так само для передачі мовлення персонажів використано теонім *Господь Бог* (*Нехай Господь Бог благословить, сину!* [5, с. 74]) і словосполучення *сотворіння Боже* („*Це ж теж сотворіння Боже. Хай іде з миром*” [5, с. 75]).

Теонімом *Найвищий* поіменовано в X розділі роману „Дефіляда в Москві” „Зворотній бік Марса” *Бога* (*Не треба вживати ім'я Найвищого всує* [5, с. 66] – у романі використано недослівну цитату з Біблії).

У романі „Конотоп”, який починається стилізованою під літописну оповідь розповіддю про Конотопську битву, часто фіксуємо використання таких конструкцій з опорними словами-теонімами: *року Божого*, *церкви Божі*, *у світі Божому*, *страх Божий*, *воля Божя*, *з ласки Божої*, *віра Христова*, *їй-Богу* (*Що ж відбулося року Божого, 1659-го від Різдва Христового, дня 28-го і дня 29-го літнього місяця червня, що його ще їйунем називають?* [6, с. 130]). Теоніми *Бог* та *Всевишній* використано у мовленні персонажів роману (*Слава Всевишньому, був якийсь гріш і в корчмі йому подавали все...* [6, с. 137] і ще: *Хай спочиває з Богом* [6, с. 145]).

У частинах тексту роману, які передають розмову персонажів, використано й теонім *Ісус Христос*, як складник вітальної формули: *Слава Ісусу Христу!* – привітався я з осавулом у чорному. – *Слава навіки Богу!* – відповів осавул [6, с. 221].

Фіксуємо також використання в романі „Конотоп” теоніма *Аллах*. Власна назва *Аллах* означає „Всевишній, Бог”. Слово походить з арабської мови, було запозичене багатьма мусульманськими, а також деякими немусульманськими народами. Значення цього слова трактується залежно від традиції. Як правило, це слово в ісламі позначає поняття Бога взагалі, незалежно від релігії [14].

Власна назва *Аллах* використана переважно у розділі „Аллах – над нами, Москва – під нами, перемога – за нами” (стаття Автовізія Самуїла-огли для газети „Алтин-и-Кирим”). Цей розділ – розповідь про Конотопську битву від імені начебто татарина, мусульманина, тож очевидно, що в його мовленні використано теонім *Аллах* для іменування Бога: *А взагалі воїни Аллаха воюють не стільки за ясир, скільки во славу Аллаха* [6, с. 211].

Своєрідно обіграє і вводить у несподіваний контекст В. Кожелянка й онім *Саваот*. *Саваот* – одне з імен-епітетів Бога в іудейській і християнській традиції [10, с. 288]. У романі „Людинець пана Бога” В. Кожелянка це ім'я використано для називання по батькові одного з персонажів – Кравченка Назарія. Персонаж називає себе *Кравченко Назарій Саваотович*, стверджує, що батько його не Сава, а Саваот: *Тобто мій батько не Сава, а САВАОТОВИЧ* [7, с. 258], про це дізнаємося ще з тексту роману „Конотоп”: *Коли його понесли виписувати метрику, сказав ошелешеним канцеляристам: „По батькові запишіть мене не Савович, а САВАОТОВИЧ* [6, с. 159]. Отже, акцент на саме такому імені по батькові (САВАОТОВИЧ) додатково характеризує персонаж – у такий спосіб підкреслено „обраність” Назарія, і те, що він стає „пророком”, починає сприйматись як належне – адже він Саваотович, син Саваота (Бога). Ця іронічна, начебто прихована алюзійність довершує і увиразнює постмодерну ауру роману.

У романі „Людинець пана Бога” фіксуємо використання таких конструкцій з опорними словами-теонімами: *страх Божий*, *церкви Божі*, *у світі Божому*, *з ласки Божої* та теоніми *Господь*, *Господь Всевишній*, *Господь-Бог*, *Отець Небесний*, *Ісус Христос*. Як і в двох інших романах „дефілядного” циклу, у „Людинці” В. Кожелянко використовує теоніми і конструкції з теонімами для передачі мовлення (і роздумів) персонажів: *Побий мене сила Божя*, *у нього на майці його ж власний портрет і напис...* [7, с. 232]; і ще: *Не, колето, ніяких коментарів, йди собі з Богом*, – твердо промовив сотник [7, с. 235]. Уживання теонімів у тексті роману при передачі мовлення персонажів дає можливість авторові творити правдоподібну „альтернативну” історію.

В. Кожелянко активно використовує й міфоніми (міфотеоніми), які в контексті „альтернативної” історії стають контекстуальними теонімами, оскільки позначають надприродні, надлюдські сили.

Власні назви *Коричневі* та *Червоні Балли* позначають міфічні (вигадані автором) сили: *Небо вигнулось у другий бік і ледь не торкалось голів воїнів Червоних і Коричневих Баллів, які безпробудно різались на полі...* [5, с. 70]. Очевидно, без творення міфології у постмодерністському тексті не обійтися, тож В. Кожелянко творить міфологічний простір і тих, хто там існує.

Міфотеоніми *Вища Ієрархія Суцього* та *Нижча Ієрархія Суцього* виступають як назви двох вищих протилежних сил, двох протилежних сутностей: *Ми сьогодні мусимо спрямувати цей астральний бій у русло, вигідне Вищій Ієрархії Суцього, і не допустити, аби цим скористалась Нижча Ієрархія такого ж Суцього* [5, с. 66]. Усі вищеназвані міфоніми використані автором з певною метою – вони допомагають творити „філософію” своєї „альтернативної” історії.

Міфотеоніми В. Кожелянко використав для означення уявного астрального світу. Творення „нового”, відмінного світу, його „заселення” фантастичними істотами тощо теж належить до ознак постмодернізму як напрямку в літературі.

Проведений аналіз функціонування теонімів у романах „дефілядного” циклу В. Кожелянко засвідчив, що вдале використання автором власних назв надає текстам романів реалістичності, а оніми в контексті набувають певного емоційно-експресивного чи оцінного забарвлення, що якнайповніше відображає індивідуальну стилістичну манеру письменника. Основна мета використання онімів у творах письменника – окреслення часопростору, міфологічної культури або ж національного колориту, передача живого мовлення українців.

Перспективою роботи вважаємо розгляд онімії інших романів В. Кожелянко та визначення особливостей її функціонування у порівнянні з творчістю інших українських письменників-постмодерністів.

Література

1. Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. – Вип. 6 / головний редактор М. Є. Скиба ; відповідальний за випуск М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХмЦНП, 2013. – Частина третя. – 312 с.
2. Аністратенко А. Розкішна інтелектуальна забава, або Жанр „альтернативної історії” у нас і в них / Антоніна Аністратенко // Дніпро – 2012. – № 10. – С. 134–136.
3. Богдан С. Святе Письмо і релігійна лексика в епістолярних текстах Лесі Українки: *Бог і Божий* / Світлана Богдан // Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 214–223.
4. Вегеш А. Характеристичний потенціал літературно-художніх антропонімів в українських сучасних прозових текстах / А. Вегеш // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 356–359. Слов’янська філологія. – С. 76–82.
5. Кожелянко В. Дефіляда в Москві / В. Кожелянко // Кожелянко В. Дефіляда. Романи. – Львів : Кальварія, 2007. – С. 5–125.
6. Кожелянко В. Конотоп / В. Кожелянко // Кожелянко В. Дефіляда. Романи. – Львів : Кальварія, 2007. – С. 127–224.
7. Кожелянко В. Людинець пана Бога / В. Кожелянко // Кожелянко В. Дефіляда. Романи. – Львів : Кальварія, 2007. – С. 225 – 381.
8. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
9. Островський І. Українська культура повинна нав’язуватися, проштовхувати себе / Інтерв’ю з В. Кожелянком [Електронний ресурс] / Ігор Островський. – День. – № 154. – 30 серпня 2001 // Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/64933/>
10. Релігієзнавчий словник / за ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
11. Родик К. Криптограма анекдоту [Електронний ресурс] / Костянтин Родик // Дзеркало тижня. – № 40 (719), 25 – 31 жовтня 2008 // Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3680/64455/>
12. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків : Ранок – НТ, 2012. – 256 с.
13. Шевчук З. В. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / З. В. Шевчук. – К., 2006. – 19 с.
14. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Аллах>